

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เข้าไปทำการเพาะปลูกในพื้นที่ป่าบริเวณไหล่เขาในภาคเหนือ มีผลกระทบโดยตรงต่อทรัพยากรป่าไม้ ทำให้พื้นที่ป่าและความหนาแน่นของต้นไม้ลดลง ตลอดจนสัตว์ป่าถูกล่า ในทางอ้อมมีผลกระทบต่อ ดิน น้ำ บรรยากาศ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ รวมทั้งทรัพยากรชีวภาพ ทว่าไปมักมองว่าทรัพยากรดังกล่าวเป็นสิ่งที่มียู้อยู่โดยธรรมชาติและได้เปล่า จึงตัดดวงและใช้ประโยชน์จากป่าเพียงอย่างเดียว ทำให้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเหล่านี้มีประสิทธิภาพในการควบคุมสมดุลของระบบนิเวศลดลง อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาผ่านมาชุมชนเหล่านี้ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าโดยอาศัยอยู่เป็นการถาวร เพราะการปลูกไม้ยืนต้น เช่น มะม่วงเงาะ ลำไย ลิ้นจี่ ส้มโอ และอื่น ๆ มีพืชที่ปลูกทั้งในเชิงพาณิชย์และเพื่อบริโภค ก่อให้เกิดชุมชนไทยขนาดเล็กมากมายล้อมรอบภูเขาในภาคเหนือตอนบนที่ทำหน้าที่เหมือนแนวกันชน (Buffer Zone) ที่เป็นแนวรอบพื้นที่อนุรักษ์หรือพื้นที่นอกเขตอนุรักษ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อลดแรงกดดันหรือความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร และนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกร่วมในการที่จะป้องกันผืนป่าผืนใหญ่ของภูมิภาคนี้ของประเทศ ทำให้ป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำบางส่วนหลุดพ้นจากการถูกทำลายและการทำให้เสื่อมโทรมลง โดยชุมชนเปลี่ยนฐานะจากการเป็นผู้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศมาเป็นผู้คุ้มครองพื้นที่ระบบนิเวศได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดปัญหาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เช่น การชะล้างพังทลายของดินและน้ำ คุณภาพดิน และน้ำ และความสมดุลของบรรยากาศ

การที่ชุมชนไทยเกิดความรักในถิ่นฐานที่อยู่ และเกิดองค์ความรู้ขึ้นจากการที่อาศัยพึ่งพาป่าไม้ในลักษณะของวิถีชีวิตแบบชาวบ้านค่อนข้างมีอิสระไม่ขึ้นอยู่กับอิทธิพลจากภายนอกชุมชน โดยมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นหลัก เน้นการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำให้เกิดประสบการณ์และสะสมองค์ความรู้พื้นบ้านโดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่รอบหมู่บ้าน ซึ่งในหมู่บ้านที่ทำวิจัยในครั้งนี้มีการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่ามีการอาศัยและใช้ทรัพยากรจากป่าโดยส่วนใหญ่ ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้มีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจำพวก เห็ด ไม้ไผ่ การใช้ประโยชน์เนื้อไม้ แต่เนื่องจากความรู้ที่มีอยู่ถูกเก็บไว้ในรูปของการจดจำและบอกต่อกันทำให้สูญหายไปได้ง่าย การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ครั้งนี้ จึงมีเป้าหมายเพื่อจัดเก็บองค์ความรู้พื้นบ้านดังกล่าวมาให้สูญหายไป และพัฒนาให้เป็นความรู้ที่มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นเพื่อนำกลับมาใช้ในการพัฒนาชุมชนป่าไม้รอบภูเขาในภูมิภาคนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์

การวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านของเกษตรกรในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่บ้านแม่ทะลายครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการคือ

1. เพื่อจัดเก็บความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้จัดทำเป็นฐานข้อมูลภูมิปัญญา (Knowledge base, KB) ที่ถาวร สามารถนำกลับมาใช้ได้สะดวก และอยู่ในรูปที่สามารถนำไปผสมผสานกับความรู้อื่นได้ง่าย
2. เพื่อเปรียบเทียบและผสมผสานความรู้ที่ได้จัดเก็บทางวิทยาศาสตร์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เป็นความรู้ใหม่ที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาชนบทในภาคเหนือตอนบน
3. เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการป่าไม้ที่เหมาะสมกับชุมชนไทยที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ลาดเชิงเขาในภาคเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้สามารถนำข้อมูลมาพัฒนาและปรับปรุงความเป็นอยู่ของชุมชนป่าไม้ในอันที่จะนำไปใช้ในการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสมและคุ้มค่าที่สุด

ขอบเขตและวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้บริเวณห้วยแม่ทะลาย อําเภอ แม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีจำนวนประชากร 167 คน จาก 43 ครัวเรือน

นิยามศัพท์

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ที่ชาวบ้านสะสมมาจากการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือจากตนเองและทางอ้อมซึ่งจากผู้ในอดีตสะสมมาจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันไปทุกเรื่องและสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ประกอบไปด้วย ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ รวมถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และยาวนานที่สุด เน้นการจัดการทรัพยากรประเภทเห็ด ไม้ไผ่ และเนื้อไม้ โดยชาวบ้านแม่ทะลาย

เกษตรกร หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำห้วยแม่ทะลาย

Rapid Rural Appraisal (RRA) หมายถึง การสืบหาข้อมูลในชนบทแบบเร่งด่วนและใช้ในระยะเวลาที่จำกัด แต่ต้องได้ข้อมูลครบถ้วน

Agroforestry Knowledge Toolkit (AKT) หมายถึง ระบบที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยเริ่มจากการบันทึกลงใน Diagrams สามารถรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วน ไม่ซ้ำซ้อนและปะติดปะต่อเป็นเรื่องเดียวกัน และสามารถนำข้อมูลกลับมาใช้เพื่อความเหมาะสมได้ โดยผู้พัฒนาโปรแกรมคือ University of Wales